

Spa

Naar de bron

22 en 23 oktober 2011

Over een vergeefs, overbodig werk zegt het spreekwoord: het is „*water dragen naar de zee*“. Eigenlijk zou je bijna net zo goed kunnen zeggen dat het „*water dragen naar Spa*“ is. Spa is niet alleen wat je met of zonder belletjes op tafel krijgt, het is ook een stad in de Belgische provincie Luik. Dat stadje drijft ongeveer op water. Op alle mogelijke manieren. Een voorzichtige schatting heeft het trouwens over een driehonderdtal bronnen die in en om deze stad zouden bestaan. En inderdaad: het welbekende tafelwater komt uit de ondergrond van Spa.

De Romeinen wisten het al: het water in Spa is speciaal. De bronnen aldaar spuiden geneeskrachtig water. Nu nog. Volgens sommigen althans. Nu kan je dat wel geloven maar iedereen daarvan overtuigen is nog een tweede. Ook indertijd had je daarvoor een gezaghebbende stem nodig. Indien boven die stem ook nog een kroon geplant staat, dan zit je helemaal gebeiteld. Dat is precies wat met Spa is gebeurd. *Tsaar Peter de Grote* dronk van het ijzerhoudende water en hij voelde zich opeens veel beter. Zo goed zelfs dat hij de bron van dit wonderlijke vocht zijn naam gaf en er een zwart-marmeren plaat liet ophangen om de komende geslachten op dit natuurlijke fenomeen te attenderen. De bron bevindt zich nu in een monument dat de vorm heeft van een achthoekig prieel. Het werd daar in 1880 gezet. Je kan er nog steeds het bronwater met de zeer uitgesproken ijzerachtige smaak direct van de bron proeven. Ik heb ervaring met die smaak omdat het grondwater hier in de streek ook sterk ijzerhoudend is. De eerlijkheid gebiedt me te zeggen dat ik voor die smaak geen blokje om zou gaan. Tenzij om er van weg te lopen. Elk zijn meug, natuurlijk. Vroeger werd er nogal eens van uitgegaan dat naarmate het smeriger smaakte, het ook beter zou werken. Bitter in de mond maakt het hart gezond. Dat soort filosofie. In het geval van Peter de Grote schijnt het toch wel resultaat te hebben gehad want de man kreeg vijftien kinderen bij twee vrouwen. Daarnaast had hij nog een Nederlandse minnares. Geen wonder dat Peter zo nu en dan wat versterking kon gebruiken.

De Peter de Grote-bron is één van de meest productieve en meest koolzuurhoudende bronnen van de stad. Het water is, zoals reeds gezegd, zeer rijk aan ijzer en verder is het beladen met allerlei minerale zouten. Behalve om de smaak moet men zich niet schromen er een glaasje van te drinken want de bron heeft een debiet van ongeveer 21 000 liter. Per dag!

De goudvinken

Eigenlijk was Spa omwille van zijn bronnen reeds in de 16^e eeuw goed bekend. Maar omstreeks die tijd begint men er in Spa wat werk van te maken om zich als gezondheidscentrum te profileren. En, niet te vergeten, om de zaken te commercialiseren. Vanaf dan stroomt in Spa niet enkel het water maar stromen ook de kuurgasten toe van overal in Europa. Allemaal willen ze wel de heilzame werking van het bronwater komen beproeven. In de grote zaal van het monument bij de bron van de tsaar getuigt het fresco „*Het Gouden Boek*“ van het roemrijke verleden van Spa. Daarop staan 96 beroemde bezoekers van het kuuroord afgebeeld. Onder meer, uiteraard, Tsaar Peter de Grote, de componist Charles Gounod samen met de beroemde actrice van treurspelen Rachel. Verder nog Naser ed-Din Kadjar, keizer Jozef II, Karel II van Engeland, Cosimo III de Medici, René Descartes, de koningin van België Maria Hendrika, Leopold II van België haar echtgenoot (al „vergat“

die dat wel regelmatig), Christina I van Zweden en Jean-Honoré Fragonard. Een mooi clubje om mee naar buiten te komen.

Het was overigens keizer Jozef II, de notoire regelneef en bijgenaamd „de koster-keizer“ die Spa „*Le Café de l'Europe*“ noemde. Spa vatte het op als een compliment. Wat waarschijnlijk niet zo bedoeld was.

Bij hun aankomst lieten de illustere kuurgasten zich dadelijk inschrijven op de „*Liste des Seigneurs et Dames*“. Voor ieder jaar staan er van 600 tot 1200 namen vermeld. Hetgeen wel een idee geeft van de populariteit van Spa bij de high-life.

Sommigen vestigden zich hier voor enige tijd zelfs metterwoon. Zoals, bijvoorbeeld, Maria Hendrika van Oostenrijk die hier haar ongelukkige, gearrangeerde mariage de raison met Leopold II trachtte te ontvluchten. Ze is hier in Spa trouwens gestorven.

Natuurlijk, waar zoveel geblaseerde, verwende en gemakkelijk verveelde lieden samendrijven, daar moet nog wel wat meer gebeuren dan enkel zich te kunnen onderdompelen in kwalijk riekend water. Of het, godbetert, te drinken! Ze kwamen ook niet allemaal met therapeutische bedoelingen naar Spa. De concentratie van zoveel belangrijke en invloedrijke

personen bood immers tal van andere mogelijkheden. Onder andere op politiek of diplomatiek vlak. De politieke neutraliteit van het Prinsbisdom Luik was daarvoor bovendien nog eens extra gunstig. Maar de tijdelijke residenten wilden zich amuseren en zo werd in 1764 *La Redoute* geopend. De naam is geïnspireerd op het Italiaanse woord „Ridotto“. Hetgeen „een café waar men speelt“ betekent. Het werd daarmee het eerste casino op het Europese vasteland. Een tweede casino met de rare naam „*Waux-Hall*“ kwam er in 1770 bij. *Faites vos jeux!*

Sol Cress in Spaloumont

Cousin, cousine

Het schijnt dat wanneer men Spa binnenkomt de eerste bron die men tegenkomt precies die van Peter de Grote is. In de streektaal heten die bronnen overigens „*pouhons*“.

Het monumentale en geklasseerde kerkhof van Spa. Het schijnt één van de mooiste in Wallonië te zijn. En tegelijk één van de meest verwaarloosde!

Foto van het internet. Wikimedia Commons. Auteur BUFO8

Ik zou het niet weten waar de Pouhon de Pierre le Grand zich precies bevindt want wij zijn Spa van een heel andere kant genaderd. Ons verblijf was in Sol Cress in Spaloumont. Een vakantieverblijf dat tegen de helling van de *Montagne d'Anette et Lubin* geplakt hangt. Of „*La Colline d'Anette et Lubin*“, die benaming wordt ook gebruikt. Een berg of een heuvel, het is eender. De weg er naartoe is steil.

Het was zonder meer een merkwaardige omgeving. Aan de ene kant hadden we zeer rustige burens, aan de andere kant barstte het van de levensgenieters. Wie rustig was, was dat voor eeuwig en lag op het gigantisch grote kerkhof dat zich in drie etages op de flank van de heuvel uitstrekte. De

Spa, bekeken vanop de Colline d'Anette et Lubin

levensgenieters stegen ten hemel vanuit Spa als de belletjes in mineraal water om in de Thermes zich te laten verwennen en toe te geven aan hun geneigdheid tot de bevrediging van zinnelijke verlangens. Ze gebruikten daartoe een grote lift.

Bovendien kent de naam van de heuvel/helling/berg nog een geschiedenis. La Colline d'Anette et Lubin... De naam lijkt wel uit de bladzijden van een sprookjesboek gevallen. Dat scheelt ook niet veel. Anette en Lubin zijn twee personages uit *Les Contes Moraux*, de moralistische verhalen van *Jean-*

Francois Marmontel. Een Frans schrijver die tot de encyclopedisten gerekend wordt. Hij stierf op 31 december 1799 waardoor hij goed en wel tot de 18^e eeuw behoort.

Het verhaal van Anette en Lubin is gebaseerd op twee personages die echt hebben bestaan. Hoewel sommigen hun precieze identiteit betwisten. Maar goed, laten we aannemen dat het inderdaad ging over *Marie Schmitz en Gilles Dewalt* uit Spa. Ze zijn hoe dan ook een deel geworden van het geestelijke patrimonium van Spa. Wat meer is: hun verhaal is de basis geweest van diverse opéras-comiques, theaterstukken, balletten en pantomimes. Het verhaal werd in vele talen vertaald. Zelfs in het Nederlands. Schijnt het. Maar ik heb er nergens een spoor kunnen vinden.

Marie en Gilles (alias Anette en Lubin) schijnen de kinderen geweest te zijn van twee zusters die in *Nimezée*, dichtbij Spa, woonden. Toen ze ongeveer 14 jaar waren verloren ze beiden hun ouders. De oorzaak daarvan is me niet bekend. Aldus beiden wees geworden, besloten ze om er verder samen maar het beste van te maken. Om in hun levensonderhoud te voorzien verkochten ze fruit, geitenmelk en andere zuivelproducten aan de edelen die vertier en verlichting van hun kwalen kwamen zoeken in het mondaine Spa. Marie raakte zwanger en daar zat Gilles voor iets tussen. In die tijd was dat ruim voldoende om in de ban van de kerk geslagen te worden. Een dergelijke intieme relatie tussen neef en nicht werd als tegennatuurlijk gezien. Er kwamen echter een lord en nog een ander edelman naar voren die de verdediging van het paar op zich namen. Tot voor de troon van paus Benedictus XIV toe. Met succes. Schijnt het alweer. Er zijn namelijk geen bewijzen van die uitspraak gevonden. Een feit was wel dat Marmontel en nog vele anderen op de hoogte raakten van hun historie. Door de geschriften van deze laatste werd het paar vervolgens over heel Europa bekend. Het legde hun geen windeieren.

Omtrent 1764 vestigden ze zich op het plateau van Spaloumont en ze openden er een dansgelegenheid ten gerieve van de beau monde van Spa. Het sloeg aan en de plaats werd een „place to be“ voor alles wat een beetje naam had in de stad.

Ongeveer waar nu het centrum Sol Cress staat, waar wij te gast waren, moet het etablissement van Anette en Lubin gestaan hebben. Zo gaven ze ook de naam aan de noorderhelling van het dal van Spa.

Heilig water

De Sauvenière is een historische bron. Meer nog: het is zelfs een heilige bron! Dat komt doordat de heer *Remaclus* er zich in zijn tijd mee bemoeide. Al heel lang heeft het water uit deze bron de reputatie dat het helpt tegen onvruchtbaarheid. De vrouw in kwestie (onvruchtbaarheid treft nooit mannen) moet er dan wel negen glazen per dag van drinken, negen dagen na elkaar, terwijl ze een voet plaatst in de holte van de steen die naast de bron ligt. Daar zit hem nu net de kneep. Naar verluid is die holte de voetafdruk van Sint Remaclus. Een heilige! Alweer! Die werden vroeger in bedden gezaaid, neem ik aan. Remaclus was de stichter van de kloosters van Stavelot en Malmedy in de 7^e eeuw.

Het verhaal is natuurlijk een legende maar toch wordt er nog steeds aan de kracht van dit

water geloofd. Daar wordt tegenwoordig dan een draai aan gegeven door te zeggen dat het hoge ijzergehalte van het water goed is tegen bloedarmoede. Waardoor de algemene toestand van de toekomstige moeder kan verbeteren en de kans op een goed verlopende zwangerschap groter wordt.

De Sauvenière is, na de Pouhon Peter de Grote, de oudste van de Spa-bronnen. Het succes van deze bron werd nog versterkt toen men de genezing van de *Gravin van Orléans* eraan toeschreef.

Remaclus heeft nog wel meer op zijn actief. Hij is nu de patroonheilige van de Ardennen en hij wordt meestal voorgesteld vergezeld van een wolf. Dat zit als volgt.

Toen Remaclus naar ons land kwam (en dat is zeer lang geleden), toen was de streek bedekt door het grote *Ardense woud*. Een dicht, bijna ondoordringbaar, donker en angst-aanjagend bos. Steden en dorpen bestonden er nog niet. Hier en daar dromden wat armen bij elkaar in kleine leefgemeenschappen op open plekken in het bos. Reizen in dat woud was een riskante onderneming. Er waren geen wegen, enkel wat smalle paden. Het gevaar aangevallen te worden door rovers was niet denkbeeldig. Al moeten deze laatsten wel een engelengeduld hebben gehad want het zal wel eens lang geduurd hebben voordat ze iemand in hun klauwen kregen. Een ander gevaar waren de wolven. Zo kwam op zekere dag Remaclus in het bos, vergezeld van een ezel die beladen was met bagage. Remaclus was toen nog aan zijn heiligheid aan het werken door allerlei volksstammen te bekeren. Behalve met het reizen an sich, hield hij zich onderweg ook onledig met het laten ontspringen van bronnen. Een mens moet toch wat met zijn tijd. Wat moest gebeuren, gebeurde ook: op een donker, bochtig pad sprong opeens een wolf te voorschijn. Die beet de keel door van de ezel waarop dat dier reutelend de geest gaf. Nu moet je dat vooral niet doen met een kandidaat heilige! Wie weet wat voor trucs die nog achter de hand heeft. Remaclus zag zich voor een probleem gesteld: wie ging nu de bagage dragen? Hij richtte zich tot de wolf en sprak die streng toe. Ja, ja, dat was toen nog mogelijk. En de dieren konden ook nog wat terug zeggen ook. De wolf verklaarde beschaamd dat hij uit honger had gehandeld. Remaclus gaf de wolf een dreun met zijn stok en zei: „Stommerik! Nu mijn ezel dood is zal jij mijn bagage moeten dragen. Eet nu maar verder van de ezel want je zal je krachten nog nodig hebben.“ Sindsdien kon men Remaclus door de Ardennen zien trekken in het gezelschap van een beladen wolf. Er bestond nog geen dierenbescherming die dat kon verhinderen.

Hard voor het hert

Al om zeven uur in de morgen stond er een tochtje van een uur op het programma. Daarvoor moest je natuurlijk wel de deur uit maar het domein van Sol Cress ligt tegen een groot bos aangeveld en dus moet je van daar niet ver lopen om een interessante wandeling te beginnen. De trip werd bedacht met de titel „*Promenade du Cerf*“. De Hertenwandeling. Het was uiteraard nog stikdonker maar de bospaden waren breed, lagen redelijk droog en waren dus goed begaanbaar. Zelfs bij die beperkte zichtbaarheid. Het was de stiekeme verwachting dat onderweg een hert ons pad zou kruisen. Wat elke grond van realiteit miste want het gezelschap was kwetterend en tetterend onderweg. Voor een hert moet dat geklonken hebben als het equivalent van een troep olifanten die door de bossen denderde. Er liet zich vanzelfsprekend geen enkele van die schuwe dieren zien. Je zou wel gek zijn. Het was natuurlijk wel mooi geweest. Zonder zijn schuwe bewoners zou het Ardense bos nu eenmaal niet zijn wat het is. Niemand blijft onverschillig bij de aanblik van een majestatisch hert aan een bosrand. Of van een ree die gracieus met grote sprongen wegrent. Het edelhert is de grootste en de meest indrukwekkende vertegenwoordiger van de zoogdieren in de Ardennen. Nochtans was de soort hier uitgestorven en werd ze opnieuw ingevoerd in de loop van de negentiende eeuw. Ondanks zijn postuur is het een dier dat zeer gevoelig is. Het reageert negatief op alle verstoringen van zijn biotoop die voedselschaarste meebrengen en die zijn rust en veiligheid bedreigen. Het volwassen mannetje (de hertenbok of hert) kan zo groot worden als een klein paard en zo'n 200 kilo wegen. Het

wijfje heet een hinde en het jonge dier een hertenkalfje. Het soms indrukwekkende gewei is eigen aan de mannetjes.

Wayai, Warfaaz... water

Nog in de voormiddag was een wandeling gepland naar het meer van *Warfaaz*. Dat is een stuwmeer. Het is ontstaan door de afdamming van een riviertje: de *Wayai*. Nu is het een bekend feit dat stuwmeren doorgaans niet te vinden zijn op de toppen van de bergen. Dat was hier niet anders en dus stond er ons vooreerst een flinke afdaling te wachten. Met soms verraderlijk steile stukken erin.

Het meer van Warfaaz

De kleine stuwdam werd in 1892 gebouwd. Het meer heeft een oppervlakte van ongeveer 6 hectare. Het kan tot 360 000 liter water bevatten. Dat is interessant om weten in het licht van het volgende.

Op het einde van de tachtiger jaren van vorige eeuw was het meer volledig dichtgeslibd. Om daaraan iets te doen heeft men naar drastische middelen gegrepen: men liet het meer leeglopen! Hier of daar moet er dus een grote zwarte stop zitten waarmee dat mogelijk is. Daarna waren ingrijpende herstellingswerken aan de dam mogelijk. Tijdens de laatste dag van de wer-

ken brak er een zwaar onweer los. Het meer werd toen in één nacht volledig weer gevuld! Om maar te zeggen dat hier wel eens lelijk kan doen.

Er loopt een geasfalteerd pad rond het meer. Je mag er niet in zwemmen maar vissen en waterfietsen kan wel. Het hengelen werd dan ook zeer intensief beoefend. Op borden kijken de foto's van allerlei vissers je wat beaat aan Terwijl een flink exemplaar van het ter plaatse gevangen onderwaterwild getoond wordt. Het duurt nog wel even voordat de visstand in het meer volledig is weggevist want er worden jaarlijks 2,2 ton zalmforellen uitgezet, 250 kilogram snoek en snoekbaars en een ton andere vis.

De waterfietsen lagen nu nog enkel te dromen van voorbije zomerdagen.

Waar gaan we henen? Naar de Venen

De namiddag werd gevuld met een wandeling waarvoor eerst een eindje met de auto moest gereden worden. *De Hoge Venen van Malchamps* lagen nu eenmaal in... Malchamps en niet in Spa zelf. Het *Domein van Bérinzenne*.

Het veenmoeras van Malchamps-Bérinzenne ligt ten zuiden van de weg. Verstoppt achter een gordijn van berken.

Het curieuze landschap in de Fagnes de Spa-Malchamps

Op de turf van het veen kan niet zomaar alles groeien. De zure ondergrond maakt dat hier zeer specifieke planten zich thuis voelen. Vooral de dopheide, *Erica tétralix*, is hier een typische plant.

Van bij het *Museum van het Bos* vertrok de wandeling doorheen een landschap van een heel vreemde schoonheid: *de Fagnes*. De laatste wildernis in België. En eigenlijk is het ook "maar" een semi-wildernis want ze werd gemaakt door de mens. Door ontbossing en het afgraven van turf. Door het kaalvreten met schapen. Door het draineren van de grond en het aanplanten van een boomsoort die eigenlijk vreemd was aan de streek: de

fijnspar.

Wat het beweiden met schapen betreft: daar moet men niet te licht over denken. Aan het einde van de negentiende eeuw graasden er in wat nu de venen van Spa-Malchamps zijn, op meerdere plaatsen kudden schapen die de 2000 stuks konden overtreffen! Er was zelfs zo'n schaapsstal gevestigd in Malchamps. Op de plaats van de oude schietbaan. Toen die ontmanteld werd, verdwenen ook de resten van de deze „bergerie“. Een apotheker uit Spa, Leboutte, die vooral bekend was omwille van zijn legendarische baard, werd op zijn oude dag nog kluizenaar op die plaats. Hij heeft de laatste herder nog gekend. Een zekere Lambrette. Die verbleef vele zomers op de hoogvlakte. Alleen. Slechts vergezeld van zijn drie tot vierduizend schapen. Geen wonder dat de boel grondig kaal gevreten werd.

Wat er uit dat menselijk ingrijpen is ontstaan presenteert zich nu aan de wandelaar als een heel speciaal landschap dat in België enkel op het plateau van de *Hoge Venen* te vinden is. Het reliëf, de samenstelling van de bodem en de klimatologische omstandigheden zijn bepalend voor het ontstaan en het voortbestaan van dit landschap. Het resultaat is een zeer arme, zure grond die op sommige plaatsen volledig doordrenkt is met water.

Het hoogste punt van het plateau van de Hoge Venen ligt in *Botrange*, op 694 meter hoogte. Bij het *Signal de Botrange* heeft men een hoopje aarde gelegd zodat je, daarop staande, met je schoenzolen precies 700 meter boven de zeespiegel staat. Het plateau strekt zich uit aan weerszijden van een kam die van Hocheit (600 meter) in het noordoosten naar Spa-Malchamps (575 meter) loopt in het zuidoosten. Op die laatste plaats bevonden wij ons dus.

De hoogvlakte is de eerste hindernis die de overheersende winden, geladen met vocht uit de oceanen, tegenkomen. De lucht wordt door de hellingen naar boven geduwd en koelt daarbij af. De waterdamp van de wolken condenseert en zo ontstaat regen, sneeuw en mist. De mist kan op deze hoogten zeer dicht zijn en zeer plotseling opkomen. Waardoor reeds meermaals wandelaars verrast zijn. Soms met fatale gevolgen. De laag planten op het plateau verdampt ook vocht, waardoor de luchtvochtigheid nog eens hoger wordt. Verdampend water veroorzaakt een daling van de temperatuur. Denk maar aan een druppel ether die plotseling op je huid verdampt. Dat voelt koud aan. Het gevolg is dat op deze hoogte de gemiddelde temperatuur lager ligt dan elders. Kortom: het klimaat op de hoogvlakte is zeer vochtig en koud. Daardoor ook gedijen hier dier- en plantensoorten die men eigenlijk eerder in het noorden van Canada of ergens in Scandinavië zou verwachten. En vochtig is het hier wel degelijk. De gemiddelde jaarlijkse hoeveelheid neerslag bedraagt in Spa-Malchamps 1127 millimeter. Tegenover 835 millimeter in Ukkel en 1400 in Botrange. In de laatste halve eeuw, ongeveer, overschreed deze waarde tot zeven maal toe de 1400 millimeter. Het record werd gevestigd in 1966 met 1601,7 millimeter.

Bedrieglijke schoonheid

*Tant de tristesses plénières
prirent mon cœur aux fagnes désolées
quand las, j'ai reposé dans les sapinières
le poids des kilomètres pendant que rôdait
le vent de l'ouest
j'avais quitté le joli bois;
les ecureuils y sont restés.
ma pipe essayant de faire des nuages
du ciel
qui restait pur obstinément.*

...

Dat schreef *Guillaume Apollinaire* over wandelen in de Fagnes. Ik zal hem absoluut geen recht doen met mijn vertaling, maar kom, hier gaat ie:

*Zoveel allesomvattende droefheden
grepen mijn hart in de desolate venen*

*moe, heb ik me in de dennenbossen vermeid
het gewicht van de kilometers
terwijl de westenwind rondsloop
had ik het lieflijke bos verlaten
de eekhoortjes zijn er gebleven.
mijn pijp probeerde wolken te maken
in de lucht
die koppig zuiver bleef*

...

Al ziet het er niet zo uit, het veen is een vijandige omgeving. En hoe mooi de poëzie van Apollinaire ook is, met een brandende pijp in de Fagnes lopen is beslist een heel slecht idee. Ondanks dat alles daar sopt van het water, kan het veen wel degelijk branden. Immers, het turf werd vroeger als huisbrand gebruikt. Veenbrand is zelfs één van de grootste gevaren die het veenlandschap bedreigen. Een smeulende sigaret die achteloos wordt geworpen kan een ramp veroorzaken. Vooral in de lente wanneer de vegetatie relatief droog staat en natuurlijk ook in droge zomers. Tijdens een droogteperiode daalt de waterspiegel in het veen en de bovenste veenmoslaag droogt volledig uit. Een brand kan dan licht ontstaan en het kan zo erg zijn dat de mens er machteloos tegenover staat. Door het zeer brandbaar materiaal plant het vuur zich namelijk zeer snel voort over grote oppervlakten. Daarbij wordt niet enkel de bovenlaag vernield, ook de dieper gelegen plantengroei wordt aangetast. Het vuur blijft dan verraderlijk lang smeulen en het kan weer opblazen. Eventueel lang nadat er gedacht wordt dat alles onder controle is en het blussen is gestopt. Nog dit jaar, op 25 april, heeft er een zeer zware brand gewoed, die 1000 hectare bos en heide heeft vernield. De sporen van de brand blijven zonder twijfel nog jaren zichtbaar.

Voor de rest treft het gedicht van Apollinaire zeer goed de sfeer. De desolaatheid, het gevoel van eindeloosheid, de wind, de rust...

Het is verder zaak vooral op de aangegeven paden te blijven. Echte moerassen zijn hier niet, maar er zijn wel verraderlijke gaten in het veen. Die kunnen wel vijftien tot dertig meter groot zijn. Het is heel goed mogelijk dat iemand daarin verdwijnt! Het is soms voldoende dat je struikelt en een stap in die zompige massa moet zetten. Van zodra je de vaste grond niet meer kan bereiken, gaan die soppende veenmossen als drijfzand werken. Het is dan onmogelijk om op eigen kracht daar uit te raken. Nog tamelijk onlangs is het lijk gevonden van iemand die vier jaar voordien als vermist werd opgegeven en die destijds ondanks intensief zoeken niet werd gevonden. Nu moet er eerlijkheidshalve bij gezegd worden dat het dan wel over een ander deel van de Venen ging dan wat wij bewandeld hebben. Het deel bij Malchamp ligt daar eigenlijk een beetje afgezonderd van de grotere gebieden. Die laatste gaan tot zelfs over de grens. Tot de Eifel in Duitsland. Het veen van Malchamps is ook veel kleiner dan de andere gebieden.

Een eerste halte was een houten uitkijktoren van 40 meter hoog van waar men een bijzonder ruime kijk op de omgeving kon krijgen. De redelijk stevige wind deed het bouwsel flink wiebelen. Dat Francorchamps met zijn racecircuit niet veraf was, konden we horen aan de razende motoren van de racewagens. Het voelde aan als een profanatie.

Water en ijs

Even verder kwamen we bij een gedenkteken. Op 23 april 1944 is hier, om ongeveer één uur 's nachts, een bommenwerper van de Royal Air Force neergestort. De zeven bemanningsleden kwamen daarbij om het leven. Het vliegtuig ontplofte namelijk na een mislukte noodlanding en dat heeft een krater veroorzaakt. Die is nu nog te zien als de kleine vijver vlak bij het monument. Dit vlekje water is dus slechts een goede 60 jaar oud. In tegenstelling tot de minerale „pals“ (die tegenwoordig „lithals“ worden genoemd). Of een „pingo“, dat bestaat ook. Het zijn, onder meer, de verraderlijke gaten waar ik al over sprak. Die zijn niet minder dan 10 000 jaar geleden ontstaan. Doordat het water tot een soort „lens“ bevroor

Het gedenkteken

en dat die lens door de druk van de grond en het grondwater naar boven werd geperst. Toen het klimaat warmer werd, aan het einde van een ijstijd, bleef van zo'n pingo een cirkelvormig meer of krater over die *pingoruïne* wordt genoemd. Veel pingoruïnes werden na het afsmelten van het ijs langzaam opgevuld met veen. Dit opvullen kon vele duizenden jaren duren. Het resultaat kan dus een verraderlijk „gat“ zijn dat door de omringende vegetatie goed gecamoufleerd wordt.

Aan de regel om steeds op de vlonderpaden te blijven kon op onze tocht niet streng de hand worden gehouden. Die paden waren niet overal in goede staat. Er zaten zelfs flinke onderbrekingen in. Dan moest er wel noodgedwongen door het zompige veen en/of de modder gelopen worden. Vlonder op, vlonder af. Soms over smalle balkjes die daar eigenlijk al gereed lagen om het pad te herstellen. In het bos dat volgde was het ook zaak goed uit te kijken want overal loerden wortels, takken en stenen om de argeloze wandelaar onaangenaam te verrassen.

Sapperlootjes, zonder pootjes

Hoewel ik het wist, heb ik er niets van gezegd om paniek te vermijden. Volgens mijn inschatting zou mijn, weliswaar beperkte, kennis van een deel van de fauna in het veen misschien voor onrust hebben gezorgd. Vooral bij het vrouwelijke deel van het gezelschap, verstout ik me te denken. Namelijk indien ik had gezegd dat in het veen... slangen zitten! Dat heb ik niet verzonnen, het is echt zo. Hoewel...

Er is de hazelworm. Dat is noch een worm, noch een slang. Al ziet hij er wel als een klein serpent uit. Het is een hagedis zonder poten.

De krater die door het neerstortende vliegtuig werd geslagen

Maar! Er zijn ook ringslangen. Dat zijn echte! Die kunnen tot anderhalve meter lang worden. Niet direct leuk wanneer je daardoor verrast wordt. Ze zijn echter volkomen ongevaarlijk. Echt!

Het ziet eruit alsof de hazelworm geen ogen heeft. Die heeft hij wel maar je ziet ze haast niet. Er bestaat een mooie legende om uit te leggen waarom de hazelworm het zonder ogen moet doen.

In het begin der tijden, toen de Schepping nog heel jong was en de Grote Baas hier en daar nog wat kantjes moest bijvullen, hadden de weinige dieren die op onze planeet leefden slechts één oog. Onder hen waren de

nachtegaal en de hazelworm. Dat ze maar één oog hadden, lieten de dieren doorgaans niet aan hun hart komen maar er zijn altijd uitzonderingen. Blijkbaar trouwden ze toen ook een beetje onder mekaar want op een dag werd de nachtegaal uitgenodigd op een bruiloft. Welke bruiloft het was, dat is niet bekend. Hoe dan ook, de nachtegaal was een ijdeltuit en hij wilde mordicus schitteren op het feest. Hij vond dat zijn werkelijk prachtige zangstem daartoe niet voldoende zou zijn. Hij wilde meer. Iets speciaal. Iets wat in het oog (!) liep. Hij ging naar de hazelworm, die lag te dutten in de koele schaduw, en legde hem zijn zelfgemaakte probleem voor.

„Mijn beste vriend,“ sprak hij vlijend „ik ga naar de bruiloft. De gasten zullen een luisterrijk gezelschap zijn. Ik wil een goede indruk maken op het feest. Ik wil schitteren.“

De hazelworm zag het probleem niet: „Je stem zal toch zeker iedereen verleiden?“ sprak hij.

„Zeer zeker, beste vriend, maar houden alle gasten wel van muziek...? Misschien zijn het

wel barbaren die mijn lyrische kunsten niet weten te waarderen. Na het feestmaal is er bovendien een bal en vooral daar zou ik indruk willen maken. De goudvink zal er zeker zijn met zijn scharlakenrode krop, en ook de putter met zijn roze bek en zijn goudgespikkelde vleugels, en de grasmus in het plechtig zwart... Wie weet wie nog allemaal?... En daar sta ik dan met mijn doffe, rosse verenkleed. Geen kans dat ik opval in al die elegante drukte. Op één of andere manier moet ik toch tonen dat ik er ben... Kijk, als jij mij nu bijvoorbeeld je oog zou lenen... Ik breng het je natuurlijk de dag nadien terug. Indien je mij die buitengewone dienst zou willen bewijzen, ik zou je eeuwig dankbaar blijven. Er zou nogal over gepraat worden wanneer ik daar met twee ogen zou verschijnen!"

De hazelworm was een wat naïeve, brave ziel. En gediensstig. Hij stemde in met het verzoek van zijn buur.

De nachtegaal, die dankzij de gediensstigheid van de kleine slang het enige dier was met twee ogen, werd op het feest danig bewonderd en opgehemeld. Hij kreeg het daardoor zo in zijn bol dat hij het extra oog niet meer wilde teruggeven. De arme hazelworm was dus het slachtoffer van zijn goedheid. Veel te goed is andermans gek. Hij bleef blind. Sinds die tijd koestert hij ook een blinde haat jegens de nachtegaal. En hij zwoer wraak. De nachtegaal durft sindsdien niet meer te slapen en daarom zingt hij de hele nacht. Wakker en waakzaam zingt hij zijn lied voor de sterren.

Sanglier

De terugweg vanuit het veen en de bossen was niet bepaald het meest interessante stuk van de wandeling. Zeer brede paden, streng recht. Waarschijnlijk brandgangen. Er werd door de aanwezige mannen nogal eens geprobeerd om de dames schrik aan te jagen door het voortdurend te hebben over de wilde zwijnen die hier in de bossen huizen. Over hoe gevaarlijk die beesten wel zijn. Praatjes! Ten eerste hebben we geen enkel everzwijn gezien of gehoord, ten tweede valt het wilde zwijn niet zomaar aan.

Dat die evers er wel degelijk waren, zagen we duidelijk aan de graskanten langs de paden. Die waren nagenoeg omgeploegd. Zonder twijfel het werk van de wilde zwijnen. Die beesten lijken wel bulldozers. Het wilde zwijn is dan ook speciaal toegerust om in de grond te wroeten. Vooraan zijn snuit heeft het dier een heuse wroetschijf die het mogelijk maakt dat de grond met kracht wordt omgewoeld bij het zoeken naar voedsel. De snuit wordt nog eens gesteund door naar buiten en naar boven gerichte hoektanden, de zogenaamde „houwers“. Die tanden groeien ook voortdurend zodat ze de lippen aan weerszijden omhoog duwen. Dit draagt ertoe bij om dit ruwharige dier zijn indrukwekkende uiterlijk te geven. Het kunnen ook flinke knapen worden. Een volwassen mannetje kan meer dan 100 kilo wegen! Het dier dankt zijn slechte reputatie precies aan zijn krachtige lichaamsbouw, de borstelharen in de nek, de scherpe hoektanden en de schijnbaar arrogante houding. Nochtans slaat het dier op de vlucht wanneer het een mens ontmoet. Het wordt alleen gevaarlijk wanneer de zeug jongen heeft en zich bedreigd voelt. Of wanneer een ever is aangeschoten. Dan kan het gebeuren dat het gekwetste dier zich omkeert en zich woedend op de jager werpt. Wat ik dan weer een zeer gerechtvaardigde houding vind.

Het wilde zwijn is een alleseter: eikels, beukenootjes, wortelstokken, allerhande kruiden, zwammen... Je noemt het maar. De boeren zijn niet te spreken over het dier omdat het ware ravages kan aanrichten op zoek naar veldvruchten. Bij gelegenheid eet de ever ook kleine knaagdieren en wanneer het echt niet anders kan, gedraagt hij zich ook als aaseter.

Zoek het arboretum

Verder op de terugweg naar het ontmoetingspunt met de groep die een korter traject had gelopen, passeerden we door het arboretum van *Spa Tahanfagne*. Het was een blitzbezoek. Even een poortje in en even verder een ander poortje weer uit. Niet genoeg om een bruikbare indruk te krijgen van dit arboretum.

De oorsprong van dit domein gaat terug tot 1898. Op een deel van het gebied van het Staatsbos van Sart werd er een experimentele aanplant aangelegd. Het gebied had de naam „Dans le Sart“. Van die collectie is thans niets meer overgebleven. De huidige vorm

bestaat sinds 1932. Nochtans staan er ook bomen die ouder zijn dan dat. Het arboretum brengt soorten samen die voor een bepaalde streek karakteristiek zijn.

Zwavel

Voordat deze tocht eindigde, was er nog een tussenstop voorzien waar we werden opgewacht door de andere groep die daar droog en warm in een café zat te wachten. Bij de bron van de Géronstère. Deze bron werd ontdekt door ene dokter de Rye. Hij onderkende als eerste de bijzondere eigenschappen van het water van deze bron. Vermits dat bronwa-

De Géronstère bron

ter rijk is aan zwavel zullen de belangrijkste eigenschappen ervan wel de reuk en de vieze smaak geweest zijn. Ik vond op het internet een promotiefilmpje waarin een jongedame een glas water tapt aan deze bron om er vervolgens heel erg zuinig eens aan te nippen. Volgens mij gaf het goedje ook maar weinig vertrouwen want het leek me ook nog redelijk troebel. Goed, het water wordt (of werd) vooral aangeraden tegen aandoeningen van de luchtwegen. Men beweerde dat het ook bepaalde galziekten zou genezen. Tsaar Peter de Grote (hij weer) had blijkbaar niet genoeg aan zijn eigen bron want hij kwam ook hier regelmatig het water savoureren.

Boven wat vroeger de bron was, staat een paviljoen. Het geheel is gerestaureerd maar de bron is op die plaats droog. Even verder kunnen de vermetelen echter wel nog van het water drinken. Daar waar de Géronstèrebeek zijn reis naar het dal begint.

Les sources

Op de laatste dag van ons verblijf stond er in de voormiddag nog een wandeling op het programma. Om kwart over negen werden wij geacht klaar te zijn om op pad te gaan voor de *Promenade des Sources*. De Bronnenwandeling. Nu ja, allemaal kan je ze niet aandoen, die bronnen. Nog in geen jaar, waarschijnlijk. Er zijn er ook zo verschrikkelijk veel. Grote en hele kleintjes. Wij werden met slechts twee ervan geconfronteerd. De *Source de*

Langs de Géronstère op het Meyerbeerpad

Barisart. Wel bekend van de Spa bruis. Of Spa-rood, zoals onze noorderburen het verkiezen te noemen. Het water van deze bron is niet van nature voorzien van koolzuurgas. Dat wordt er later aan toegevoegd. Wat er bij ons bruisend op tafel komt, is trouwens afkomstig van verschillende bronnen en niet alleen van de Barisart. Deze bron wordt reeds in 1559 vermeld. Tot 1850 liep het bronwater zomaar weg. Daarna pas werd het opgevangen om te worden gedronken. Beroemde musici en toondichters, waaronder *Giacomo Meyerbeer* en *Charles Gounod* bezochten regelmatig de bron. Het was trouwens de Meyerbeer-wandeling, die de Barisart-Bron met de Geronstère-Bron verbindt, die wij hebben gevolgd.

Tussen een romantische grot en twee vijvers heeft men bij de Barisart een trink-Halle gebouwd. Ze paalt aan een restaurant. Het geheel was dicht toen wij er passeerden.

Welke bron het ook is, allemaal danken ze hun bestaan aan de Fagnes die immers dienst doen als een gigantisch waterreservoir. Het water

dringt langzaam door de dikke veenlaag, wordt gefilterd door zand en rots en het neemt onderweg allerlei mineralen op. De samenstelling van het water verschilt van bron tot bron. Afhankelijk van de ondergrond waarmee het insijpelende water in contact is gekomen. Gemiddeld duurt het 25 jaar voordat het water tot bij de bron raakt.

Deze wandeling werd door velen bestempeld als het mooiste stukje natuur dat we tijdens dit weekend hebben bewandeld. En mooi was het inderdaad. We volgden voor een groot deel van de tocht de loop van de *Géronstère*. Dat is de beek die bij de gelijknamige bron begint op ongeveer 410 meter hoogte en die zich in het dal bij Spa stort. In een Alpijns aandoend landschap dartelt het water hier van rotsblok tot rotsblok. Een woeste, wat vreemde wereld van, alweer, een bijzonder soort schoonheid. Hetgeen blijkbaar door de wandelaars werd gesmaakt. Wel gold alweer de opmerking dat het dikwijls goed uitkijken was en dat je zodoende bij tijd en wijle weinig van de omgeving in het oog kon vatten. Een omstandigheid die nu eenmaal niet te vermijden is. Tenzij je de hele tijd stil blijft staan... Eigenlijk is de omgeving dat wel waard.

Oud geld

Op de terugweg passeerden we weer door het centrum van Spa. Door al die rijkaards die hier ooit samenspoelden is er in Spa wel één en ander te zien aan huizen en gebouwen. Het is duidelijk dat hier veel oud geld zat. Of nog zit. De huizen langs allerlei straten en op allerlei hellingen zijn bijna stuk voor stuk kasteeltjes waaraan doorgaans niet op torentjes is bespaard. Bovendien is er ook een zeer divers openbaar patrimonium te zien.

Bekend is uiteraard het *Badhuis*. Les Bains. Spa dankt haar kuurinrichting aan Joseph Servais, een burgemeester die het groot zag. In zijn tijd betekende de oprichting van de Baden een ware revolutie in de ontwikkeling van het kuurwezen.

Het gebouw werd hier gezet tussen 1862 en 1868.

Les Bains in Spa

Over het Casino heb ik het al gehad. Het lijkt geen twijfel dat dit gebouw, samen met het andere, de Waux-Hall, veel heeft bijgedragen tot de glans en de luister van de stad.

Van de Redoute zoals die aan het eind van het Ancien Régime bestond, blijft vandaag niets meer over. Het huidige Casino werd geopend in 1908 en in 1917 al ging het in vlammen op. Het leidde wel een taai leven want in 1920 werd het alweer opgebouwd. Intussen is het Casino niet alleen een ontmoetingsplaats gebleven van gokkers. Het speelt ook een belangrijke rol in het culture-

le leven in Spa. Regelmatig vinden er concerten en tentoonstellingen plaats. Ook het Festival du Théâtre en de Francolies vinden er ieder jaar een onderkomen.

Het andere casino, de *Waux-Hall* staat ook al in het centrum van de stad. Het is een imposant gebouw.

De Waux-Hall werd gebouwd in 1770. De bouwstijl is helemaal geïnspireerd door het symmetrisch plan van de speelzalen uit die tijd, de 18^e eeuw.

Dit „Oord van Samenkomst en Spel“, kende snel veel succes. Europese prinsen en aristocraten zochten er verstrooiing na een dagje kuren. Bals, concerten, diners, kansspelen en fanatiek betwiste kaartwedstrijden wisselden elkaar af. Een republikeins decreet maakte een eind aan dit vrolijke bedrijf. De afschaffing van het kansspel in 1791 was er de oorzaak van dat de Waux-Hall verbouwd werd tot een militair ziekenhuis. In 1801 werd het gebouw toch weer in zijn oorspronkelijke functie hersteld. Gedurende korte tijd was het zo succesrijk als voorheen. Maar dan werd de Waux-Hall achtereenvolgens gebruikt als tentoonstellingszaal, bibliotheek, school en weeshuis. Van 1957 tot 1965 was het

De Galerij Leopold II

Stadsmuseum erin gevestigd.

Het geheel van het bouwwerk en vooral het interieur hebben zwaar geleden onder dit veelbewogen verleden. In 1988 is men begonnen met de restauratie. Eerst werd het dak volledig vernieuwd. De herstellingswerken en de restauratie van het stucwerk en de beschilderde plafonds, die in 1990 begonnen werden, zijn nog steeds niet voltooid.

De Galerij Leopold II en de Paviljoenen voor de Kleine Spelen (Pavillon des Petits Jeux) is ook iets waar je niet naast kan kijken. Dit architectonisch geheel ligt in het *Parc de Sept-Heures*. Het gebouw bestaat uit twee paviljoenen die

verbonden zijn door een overdekte galerij. Het eerste van de twee paviljoenen herbergt de Dienst voor Toerisme van de Stad Spa.

De Galerij Leopold II werd gerealiseerd in 1878. Ze bestaat uit een gietijzeren structuur die gebouwd werd op een gemetselde fundering. Er is een groot terras in het midden. Het kunstwerk is een goed voorbeeld van de grote monumentale architectuur, zoals die dikwijls werd toegepast aan het einde van de 19^e eeuw.

Iedere zondag wordt hier de wekelijkse Rommelmarkt gehouden. Een evenement dat al aan de gang was toen wij er passeerden.

Het Parc De Sept-Heures, het is hier reeds vernoemd, werd in 1787 aangelegd als openbare wandelplaats, een promenade. Het werd zo genoemd omdat het meestal op dat uur van de dag was dat de kurende bezoekers aan hun wandeling in het park begonnen.

Er staan in dit park verschillende monumenten: het gedenkteken van de Wapenstilstand dat in 1925 geschonken werd door Majoor C.E. Radcliffe, ereburger van de stad Spa. Het monument ter ere van de componist Meyerbeer, die hier regelmatig inspiratie kwam zoeken. Het beeld van Jean d'Ardenne, schrijver en dichter, geboren in Spa en een groot promotor van de regio. Niet te vergeten zijn verder het Monument Gridelet, de gedenksteen van de Oud-Kolonialen, die van het 1^e Lanciers en de steen van de Stichters van de Wandelpaden. Bij het verlaten van het park is nog het monument van Maarschalk Foch te zien. Hij verbleef na de Eerste Wereldoorlog regelmatig in Spa. Hij voerde er besprekingen met de Duitse Gevolmachtigde Minister Erzberger.

Het Stadhuis is een mooi gebouw in Lodewijk XVI-stijl. Het werd in de jaren 1762-68 gebouwd naar de plannen van Architect Renoz. In de 18^e eeuw was dit „Grand Hôtel de Spa“ de verzamelplaats van heel wat belangrijke kuurgasten. In 1822 werd het de eigendom van John Cockerill. Hij richtte er zijn eerste atelier op voor het vervaardigen van spindels en kaarden voor de textielnijverheid. Sedert 1941 vonden de Administratieve Diensten van de Stad er onderdak.

Tegenover het Stadhuis staat *het Perron van Spa*. Dit monument is het symbool van de Stedelijke Vrijheden. Het werd door de Prins-Bisschop van Luik in 1594 aan de stad geschonken.

De Onze-Lieve-Vrouwe en Sint-Remacluskerk is zowat overal in Spa te zien. Ze is dan ook heel groot.

Deze kerk werd gebouwd in Rijn-Romaanse stijl volgens de Keulse School. Deze bouwstijl werd sinds Notger veelvuldig toegepast in de valleien van Samber en Maas. De kerk werd gebouwd in 1885. Het materiaal dat gebruikt werd is niets minder dan graniet. De parochie van Spa bestaat echter al veel langer dan 1885. Die werd reeds gesticht in 1574.

In deze kerk werd overvloedig gebruik gemaakt van blinde arcades en decoratieve boogfriesen onder de lijsten. Twee grote torens flankeren het westelijke gedeelte. De inkom daarvan bestaat uit een typisch Romaanse rondboog die verdeeld wordt in twee kleinere

bogen met een trumeau. Tja, ik lees het hier ook maar hoor. Vraag me niet wat een „tru-meau moet voorstellen. De massieve vieringtoren wordt geflankeerd door kleine spitse torentjes. Deze vieringtoren zorgt voor heel wat extra licht in het anderzijds vrij donkere kerk-schip. In de kerk bevindt zich een 16^e eeuwse houten beeld van de Heilige Remaclus. Dit gesneden, houten, gepolychromeerd beeld is, na restauratie, weer te zien voor het publiek. Het is een zeldzaam voorbeeld van de houtsnijkunst uit zijn tijd.

De arcade van het schip wordt bekroond met beelden boven de massieve zuilen. De apostelen waren vissers... vandaar misschien dat er bij kerken altijd gesproken wordt over een „schip“ .

Tot slot

Het was alweer een aangename kennismaking met een stad en een streek die tot nu toe voor mij grotendeels terra incognita waren. De Ardennen, en niet alleen Spa, zijn bij uitstek geschikt om te wandelen, dat is wel duidelijk. Mijn allereerste kennismaking met dit deel van ons land lag trouwens heel dicht bij waar we nu gewandeld hebben. Het riviertje de *Ninglinspo*, het *Fonds de Quareux*, de watervallen van Coö... Mijn eerste echte schoolreis in het derde leerjaar! 1954 of 1955! De kennismaking toen met de Ardennen en zijn „bergen“ heeft op mij een onuitwisbare indruk gemaakt.

Ook nu is het een bezoek geweest dat me naar meer doet verlangen. Het is alleen spijtig dat je er van hier uit zo ver voor moet rijden over alsmaar drukker wordende wegen.

Woorden wekken, voorbeelden strekken: ik denk dat ik me nu maar eens een glas water ga uitschenken. Van de Source du Gemeentepils.

Wie aan mijn woorden mocht twijfelen... een fotootje van Ninglinspo. Uit een „harmonicaatje“ van toeristische foto's. Destijds daar gekocht en meer dan 55 jaar zorgvuldig bewaard.

© 2011 Michel Christiaens